

RÓMSKA PIESEŇ V ČASE RASO- VÝCH NEPOKO- JOV

Emília Rigová je angažovaná umelkyňa, ktorá sa vo svojich inštaláciách a performance venuje otázkam rómskej identity a apropriácie rómskeho tela v západnej kultúre. Jej autorská výstava *Revive/Purano Hangos* (Oživenie starých hlasov) na základe jednej mikročastice tradičnej rómskej kultúry – piesne dochovanej len v notovom zápise – rozkrýva otázky kolektívnej pamäti, prerušenia línie tradície i života genocídou a (ne)možnosti oživenia stratených hlasov. Rigová tiež otvorene tematizuje násilie na rómskych ľuďoch (text výstavy pripomína, že policajti nedávno zbili rómske deti v Krompachoch) a upozorňuje, že ak nepoznáme kontinuálny historický útlak rómskych ľudí, nedokážeme správne vnímať a pomenovať ani ten súčasný. Vernisáž výstavy sa konala v období prepukajúcich rasových protestov v USA aj vo svete v reakcii na vraždu Georga Floyd. O to viac nás vyzýva k tomu, aby sme sa razantne postavili proti používaniu neprimeranej hrubej sily represívnymi zložkami voči rasovaným ľuďom.

Ako píše etnomuzikologička Zuzana Jurková, každý zberateľ a zberateľka rómskych piesní typu *halgató* pozná špecifické ťažkosti spojené s ich zápisom v rytmických aj melodických zložkách. Štandardná európska notácia totiž nepozná znaky, ktoré by zachytili rytmické nuansy a ťahavé melodické tvary typické pre tento typ piesne (Jurková, 1997). Ako hovorí kurátorka výstavy Tamara Moyzes v rozhovore s Adélou Gálovou pre portál *HateFree Culture*, *halgató* piesne pôvodne zastupovali intímny typ spevu žien adresovaného mužom v prostredí domácnosti. Druhá svetová vojna zmenila ich námety na tie, ktoré súvisia s koncentračnými tábormi.

Emília Rigová svoju výstavu *Revive/Purano Hangos* situovala práve okolo jednej takejto hudobnej pamiatky – piesne *Aven aven o žandára* (*Žandári nás pochytili*), ktorá sa viaže k rómskemu holokaustu (rómsky termín *porajmos*, ktorý pomenúva snahu o vyhladenie Rómov v Európe). Pieseň zvolená pre výstavu sa radí do cyklu, ktorý naspieval Róm Ján Cibula z Klenovca a do nôt zapisal nerómsky skladateľ Bohuslav Valašán v roku 1957. Cyklus z Klenovca bol v roku 1994 uverejnený v rómskom štvrtročníku *Romano Džanižen*.

Pieseň *Aven, aven, ó žandára* je v priestore výstavy rozptýlená medzi notovým záznamom, rozpracovaným pomníkom a znením samohrajúceho pianína, ktoré mechanicky prehráva tóny podľa notového zápisu. Okrem toho sú na výstave umiestnené videá s nerómskymi hudobníkmi a hudobníkmi, ktorí na základe notového zápisu pieseň individuálne spracúvajú. Podľa kurátorky výstavy Tamary Moyzes ide o symbolické gesto historickej spravodlivosti, v ktorom nerómski ľudia oživujú stratenú hudbu Rómov a Rómiok. Táto kultúrna výmena ale nakoniec nevyzníva až tak zaujímavo, ako interpretácia piesňového cyklu

z Klenovca rómskou umelkyňou a umelcom. Speváčka Pavlína Matiová a klavirista Jakub Tőkoly predviedli oživenie piesní v priestore výstavy na základe svojej znalosti orálnej tradície štýlu *halgató*. Nesmelé ohmatávanie piesne nerómskymi interpretmi a interpretkami malo svoj symbolický význam, ale zážitok z prednesu Matiovej a Tőkólyho, ktorí priamo na koncerte spolu interpretovali klenovecké piesne po prvý raz, ale vedeli sa veľmi rýchlo zorientovať, bol hudobne zaujímavejší a aj z hľadiska ich rómskej identity lepšie akcentovaný. Výstava Emílie Rigovej tak zložité identitárne otázky a problémy vysporiadania sa s historickou traumou uchopuje cez viaceré možnosti sprítomnenia tradičnej hudby, ktorá sa vo zvukovom zázname nedochovala.

DEJINY VYLÚČENIA

Podobne ako si protestná vlna po vražde Afroameričana Georga Floyd vynútila širokú debatu o rasovej spravodlivosti s ohľadom na dejiny otrokárstva a segregácie, tak aj nedávne akty policajného násillia v rómskych komunitách ukazujú na potrebu toho, aby spoločnosť priznala rómskej komunite historický útlak, ktorý pokračuje do súčasnosti. Podľa Emílie Rigovej nemôžeme súčasné násillie na rómskych ľuďoch pochopiť, kým nepriznáme rómskemu holokaustu jeho miesto v histórii našich krajín.

Už v ranom období vojnového slovenského štátu mali Rómovia sťažený pohyb na verejnosti a presne vymedzený čas, kedy mohli opustiť osady a navštíviť mestá. Pri porušení nariadenia žandári mužov bili a ženám sa vlasy strihali dohola. Dobové zákony tiež umožňovali žandárom vykonávať poriadkové razie v rómskych obydliach. Nepríjemnou ozvenou tejto historickej praxe bola policajná razia 19. júna 2013 v Moldave nad Bodvou, počas ktorej desiatky policajtov bez povolenia vtrhli do rómskej osady Budulovská, kde fyzicky a verbálne útočili na tridsaťdve Rómov a Rómiok. O novodobej histórii policajného násillia na rómskych ľuďoch píše antropológička Zuzana Sekeráková Búriková, ktorá pripomína, že na Slovensku máme svojich Georgov Floydov: Rómovia Karol Sendrei a Ivan Koliščák zomreli na následky policajnej brutality v rokoch 2001 a 2013. O ďalšie prípady násillia represívnych zložiek na rómskych telách nie je núdza.

Okrem toho treba spomenúť nútenú izoláciu celých osád v čase pandémie a vojenský dozor na hranici medzi karanténou oblasťou a vonkajším svetom. Vo svojom článku *Coronavirus and the racial regime in Slovakia* Jakub Crcha poukazuje na priestorovú segregáciu rómskej populácie, ktorá začala už v období vlády Márie Terézie a upevňovala sa naprieč striedajúcimi sa politickými zriadeniami. Karantény celých osád pod dohľadom armády v tomto kontexte akoby predstavovali totálne stelesnenie odstrihnutia rómskych komunit od zbytku spoločnosti. V období karantény došlo k spomenutému incidentu v Krompachoch, keď policajti zbili deti, ktoré, paradoxne, predtým armádne hliadky pustili k potoku mimo karanténnej oblasti. Emília Rigová vyzýva k tomu, aby sme podobné akty násillia nevníмали vo vákuu, ale čítali v širšom historickom kontinuu rómskeho vylúčenia.

HLASY MŔTVÝCH

Rómska pieseň nie je na výstave Emílie Rigovej zapojená ako ornamentálny artikel, ktorý by nám skratkou doručil emócie náležiacie obdobiu holokaustu. Striedme, chirurgicky belostné prostredie výstavy s jediným výrazne expresívnym prvkom – farebným kobercom s tradičným motívom – necháva vyznieť repetitívny ambient samohrajúceho pianína, ktoré v slučke prehráva časť piesne podľa notového zápisu. Ten pieseň súčasne zužuje aj rozširuje – zužuje ju na text bez hlasu, ale rozširuje ju ako kultúrny objekt, pretože so zápisom sa rozvetvuje kontext aj alternatívne podoby, v ktorých pieseň môže existovať. Strojček na pianíne zastupuje bezkrvný prístup k notovanej piesni ako k technickej šifre a vyvraňuje absenciu živých a znejúcich rómskych tiel,

Žandári nás pochytili,
aby všetkých ostrihali.
Nestrihajte ma
dohola,
jááj,
radšej pôjdem
do tábora!

Aven, aven,
ó žandára,
hoj mre bala te čingheren.
Mačingheren mire bala
jááj, in kam den
man pro táboris!

ktoré by pieseň mohli predviesť v pôvodnej podobe. Podľa kurátorky výstavy Tamary Moyzes strojová interpretácia piesne „evokuje technokratický charakter druhej svetovej vojny“ (v rozhovore pre *HateFree Culture*, 2020).

Cyklusom odľudštenia v piesni ale materiál výstavy nie je vyčerpaný. Rozpracovaný pamätník s tým istým notovým zápisom, ktorý sa počas vernisáže výstavy tiež prejavoval zvukovo prostredníctvom vrývania nôt do kameňa, prepíjal v kontrapunkte sochárskej práce a tónov pianína reálny čas s tým historickým. Okrem témy prerušenia väzieb tak Rigová vo svojej výstave skúma aj možnosti hudobného (zvukového) jazyka a jeho vytvárania kontaktných polí naprieč časom.

HLADANIE PRÁZDNÝCH MIEST

Osekanie piesne na útvar pozostávajúci zo základných intervalových a metrických charakteristík a jej nereferenčnosť v strojovej interpretácii môžeme porovnať s podobami vykorenenia Rómov a Rómiok v česko-slovenskom regióne naprieč modernými dejinami.

Až deväťdesiat percent rómskych ľudí žijúcich na území dnešného Česka zahynulo počas druhej svetovej vojny v koncentračných tábormi. Okrem holokaustu môžeme navyše spomenúť aj povojnové dianie a štátnom nariadený „odsun a rozptyl Rómov“ v roku 1965, v ktorom mali takzvané „družobné kraje“ Česka prijať slovenských Rómov a Rómky za účelom eliminovať koncentráciu rómskeho obyvateľstva tak, aby ich podiel v obciach nikdy neprekročil 5 percent. Presun mal tiež zabezpečiť rozpad tradičných rómskych veľkorodín (Fraser, 1998).

Medzery v predávaní tradície z generácie na generáciu sa viažu na medzery v diskurze. Ako pripomína tlačová správa výstavy, rómsky holokaust dodnes nemá pamätník v obci Lety u Písku, kde sa nachádzal koncentračný tábor a ignorácia témy umožňuje pokračovanie vylúčenia rómskych ľudí ako niečoho, čo je akceptovateľné. V období rasových protestov v USA aj vo svete, ktoré poukazujú na historickú zakotvenosť inštitúcie americkej polície v útlaču a kontrole rasovaných ľudí nesmieme zabudnúť na to, že v našom regióne boli Rómovia a Rómky ešte pomerne nedávno systematicky vyvražďovaní/é a trestaní/é za pohyb na verejnosti. Výstava *REVIVE/PURANO HANGOS* síce vychádza z pietneho gesta, ale na komornej ploche tiež rozvíja motívy prelínania histórie so súčasnosťou a stavia nás pred úlohu prijatia faktu, že Rómovia a Rómky majú dlhé dejiny vylúčenia, ktoré im zriedkakedy priznávame. Ich kultúrne dedičstvo je potrhávané genocídou a presídľovaním, ich občianske práva sú dodnes porušované a nespravodlivé násillie, ktorému sú vystavení/é zo strany represívnych zložiek, sa nestretáva s dostatočnou odozvou. Ak chceme byť dôslední a dôsledné vo svojom diskurze a praxi rasovej solidarity, musíme zdôrazňovať, že aj Rómovia a Rómky majú právo na vzdelávanie, na spravodlivý proces, na pohyb vo verejnom priestore, na všeobecnú rovnosť a historickú spravodlivosť. Na rómskych životoch záleží.

Výstava REVIVE/PURANO HANGOS Emílie Rigovej (kurátorka Tamara Moyzes, Artivist Lab Praha, 2. 6. – 3. 8. 2020)

AUTORKA JE DOKTORANDKA
HUDOBNEJ VEDY, ŠTUDUJE
KONŠTRUKCIE RASY V HUDBE

DOMINIKA MORAVČÍKOVÁ

výtvarný |

2020

X.

CQ

STI-14

HČQ

Rito

Básne

Lopi

Bady

Dan

Arbido

Melato

C.H.Cu

Disu

Actem

Favip

Básne SK/CZ 2020
10. ročník československé
básnické soutěže

Hlavná cena 500 €
Prihláste sa do 31. 7. 2020
basne.literarnyklub.sk